

Service-Learning in het Hoger Onderwijs in Vlaanderen

Een stand van zaken

November 2021

Service-Learning in het Hoger Onderwijs in Vlaanderen

Service-learning in het Hoger Onderwijs in Vlaanderen. Een stand van zaken.

Samenstelling door:

- Vlaams Netwerk voor Service-Learning in Hoger Onderwijs
www.servicelearningvlaanderen.be
- UCSIA vzw
Universitair Centrum Sint-Ignatius Antwerpen vzw
Prinsstraat 14
BE-2000 Antwerpen
T +32(0)3 265 49 60
info@ucsia.be

Citeren: Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs. (2021). *Service-Learning in het Hoger Onderwijs in Vlaanderen. Een stand van zaken*. Antwerpen: UCSIA.

Inhoud

Voorwoord	5
Wat is Service-Learning?	9
Het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs	13
Service-Learning in Vlaanderen	18
Waar staan we vandaag in Vlaanderen?	19
AP Hogeschool.....	21
Arteveldehogeschool.....	23
Karel de Grote Hogeschool.....	25
KU Leuven.....	27
Odisee.....	29
Thomas More	30
UAntwerpen	31
UCLL.....	33
UHasselt.....	34
UGent	35
VUB.....	37
VIVES.....	39
Inspirerende praktijken	40
Blended community service-learning in transnationaal perspectief.....	41
Cybernetica en systeemgericht ontwerpen	43

CBL en CEL @ AP: een groeiende praktijk	45
Design als daad van solidariteit.....	47
Imagining future possibilities for public engagement.....	49
Korfvak ‘Community Service-Learning’	51
‘LAB 1’ in de bachelor Interactive Media Design.....	53
‘LiveLab’ en ‘Livelab International’	55
‘Maatschappelijke inzet door studenten’ (MIDS)	57
‘Persoonlijke ontwikkeling’ bachelor Verpleegkunde.....	59
‘Professionele en Persoonlijke Ontwikkeling: Engagement’ in de bachelor lager onderwijs	61
Street Law in een OGO/PGO-context.....	63
Internationale samenwerkingen & projecten	66
EASLHE.....	67
UNISERVITATE	68
UNICORN-project Erasmus+	69
CaST-project Erasmus+	70
CIRCLET-project Erasmus+.....	71
Project ‘Urban diversities: challenges for social work’ Erasmus+	72
SLIDE-project Erasmus+.....	73
Conclusie: Waar staan we vandaag?	75
Met dank aan	78
Referenties	79

Voorwoord

Service-learning, een ervaringsgerichte onderwijsvorm die student en maatschappij met elkaar in verbinding stelt, ontstond zowat veertig-vijftig jaar geleden in de Verenigde Staten en Latijns-Amerika. Terwijl community service-learning daar sterk is ingeburgerd in studieprogramma's aan hogeronderwijsinstellingen, sijnelde deze pedagogie pas tien jaar geleden naar Europa door, eerst bescheiden in Spanje en Ierland en vervolgens Duitsland. Maar inmiddels groeit en bloeit service-learning ook in Vlaanderen. Alle Vlaamse instellingen van hoger onderwijs hebben service-learning initiatieven genomen en hebben samen ook het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in Hoger Onderwijs uitgebouwd. Tijd om een stand van zaken op te maken en gezamenlijk zowel de individuele instellingen als het netwerk te presenteren.

Als inleiding een korte historiek. De oorsprong van het Vlaams Netwerk kan teruggevoerd worden tot de voorbereiding van de studiedag 'Student en maatschappij in verbinding: Leren – reflecteren – engageren'. Deze studiedag werd op 13 december 2016 georganiseerd door UCSIA i.s.m. het Departement Onderwijs en Vorming, het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie (Ecocampus), Universiteit Gent, KU Leuven en Universiteit Antwerpen. Vernoemde universiteiten hadden op dat ogenblik al een aantal initiatieven genomen. En in september 2015 had ook VLHORA een document uitgebracht *Community Service-Learning of leren door maatschappelijk engagement* met praktijkvoorbeelden uit de lerarenopleidingen van alle hogescholen. Op deze druk

bijgewoonde studiedag deden de vicerectoren van de vijf Vlaamse universiteiten in een panelgesprek een oproep tot duurzame institutionalisering van de service-learning pedagogie in de Vlaamse instellingen.

De studiedag gaf aanleiding tot een brede waaier van nieuwe service-learning initiatieven aan verschillende instellingen. Ook verschenen twee artikels van de hand van Maaïke Mottart over de pedagogie en de institutionalisering van service-learning in het *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid* (2015; 2017). Een volgende stap kwam op 11 december 2018. Op initiatief van prof. Jan De Groof, regeringscommissaris voor UAntwerpen en UHasselt, vond een bijeenkomst plaats voor beleidsverantwoordelijken van universiteiten en hogescholen om verder gehoor te geven aan de oproep tot institutionalisering. Zij spraken hun sterke steun uit voor de initiatieven die spontaan van onderuit waren genomen en moedigden nieuwe initiatieven aan.

In de namiddag van dezelfde dag vond in de gebouwen van UCSIA een nieuwe ontmoeting plaats van een inmiddels bredere groep van docenten en onderwijsondersteuners die actief service-learning in de praktijk brachten (KdG, KU Leuven, Odisee, PXL, UCLL, UAntwerpen, UGent, UHasselt, Vives, VUB, en VLIR). Onder het motto dat ‘netwerken niet alleen netten maar ook werken is’, ging de groep akkoord om een ‘Vlaamse dag’ te koppelen aan de Tweede Europese Conferentie van Service-Learning in Hoger Onderwijs die UCSIA organiseerde. De Vlaamse dag vond plaats op 19 september 2019, daags voor de Europese Conferentie ‘Learn to Engage – Engage to Learn’ (20-21 september) waarop ook de Europese Vereniging van Service-Learning in Hoger Onderwijs (vzw naar Belgisch recht)

werd opgericht. Meer dan 235 personen namen aan beide bijeenkomsten deel. Eveneens een mooi resultaat van de samenwerking was het gezamenlijke opiniestuk dat verscheen naar aanleiding van de conferentie '[Pleidooi voor hoger onderwijs voor, samen met en vanuit de samenleving](#)' (VRT NWS: nieuws).

Gezien deze succesvolle samenwerking organiseerde UCSIA op 26 november 2019 een opvolgingsbijeenkomst waarop zowat alle Vlaamse instellingen van hoger onderwijs aanwezig waren. Was er een verlangen om een netwerk uit te bouwen en de samenwerking te consolideren? Het antwoord was volmondig: Ja! Niettegenstaande Covid-19 ging het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in Hoger Onderwijs met volle energie van start. Energie die al snel resultaten opleverde: formulering van doelstellingen, lancering van een website, organisatie van twee online workshops en een nieuwe on-campus studiedag, bovenop tal van initiatieven aan de betrokken instellingen. Het resultaat en overzicht hiervan vindt u in dit rapport.

Veel leesplezier, maar ook veel inspiratie: misschien wil ook u een verdere stap in de richting van de institutionalisering van service-learning zetten.

Nicolas Standaert

Wat is Service-Learning?

Service-learning is een **ervaringsgerichte onderwijsvorm die leerinhouden en maatschappelijk engagement met elkaar verbindt**. Binnen een service-learning vak gaat de student een maatschappelijk engagement aan, reflecteert daarover en leert zo op persoonlijk en vakinhoudelijk vlak.

Er bestaat geen eenduidige definitie voor service-learning als pedagogiek in Vlaanderen. Elke onderwijsinstelling legt eigen accenten. Dat is ook van belang om de onderwijsvorm duurzaam te implementeren binnen de verschillende curricula.

Enkele definities:

- ✓ **Service-learning** is een onderwijsvorm waarin dienen, reflecteren en leren centraal staan. Studenten **dienen** de maatschappij door zich in een concrete gemeenschap te engageren. Ze **reflecteren** daarbij op een gestructureerde wijze over hun ervaringen, en **leren** ze op academisch, maatschappelijk en persoonlijk vlak (KU Leuven, 2020).
- ✓ **Community Engaged Learning (CEL)** is ervaringsgericht onderwijs waarin studenten en docenten samenwerken aan maatschappelijke vraagstukken met externe partners. Het integreert maatschappelijke betrokkenheid met academische studie en reflectie om de leerervaring te verrijken en te verbeteren en bij te dragen aan gemeenschapsbehoeften (Universiteit Utrecht, z.d.).

- ✓ **Community Service-Learning (CSL)** is een krachtige werkvorm om maatschappelijke impact te creëren via een praktijkervaring in de non-profit. In een CSL-vak of -project gaan studenten theoretische inzichten toepassen tijdens een concreet maatschappelijk engagement. De service of dienstverlening biedt een antwoord op reële noden binnen de samenleving en maakt integraal deel uit van het opleidingsonderdeel. Kritische reflectie is, naast theorie en praktijk, een derde essentieel onderdeel van CSL. Zo komen we tot een zinvolle integratie van theorie en praktijk (UGent, 2021).

Ondanks de accentverschillen in deze benaderingen, zijn er **drie cruciale componenten** om daadwerkelijk van een service-learning vak of project te kunnen spreken:

MAATSCHAPPELIJK ENGAGEMENT

Elk service-learning project vertrekt vanuit reële maatschappelijke noden. Deze noden worden in co-creatie tussen docent, student en sociale organisatie geformuleerd. Alle betrokken stakeholders werken en denken op gelijkwaardige en wederkerige basis.

VAKINHOUDELIJKE VERDIEPING

Een service-learning project moet geïntegreerd zijn in een curriculum, hetzij in de vorm van een keuzevak, hetzij in de vorm van een verplicht vak. Er moet dus steeds verbinding worden gemaakt tussen theoretische inzichten en praktijkervaring. Deze vakinhoudelijke verankering is essentieel.

REFLECTIE

Persoonlijke reflectie vormt de rode draad doorheen elk service-learning project en zorgt voor een vruchtbare verbinding tussen theorie en praxis. Reflectie helpt het leerproces op persoonlijk, vakinhoudelijk en maatschappelijk vlak.

Er zijn verschillende redenen om service-learning als onderwijsvorm te integreren in de curricula van het Vlaamse hoger onderwijs. De pedagogiek biedt een positieve bijdrage voor de verschillende stakeholders.

Meerwaarde voor de student:

- ✓ Intrinsieke motivatie en omdat het project ‘echt’ en relevant is.
- ✓ Actieve betrokkenheid en contact met het werkveld.
- ✓ Groeimogelijkheden, niet enkel op academisch, maar ook op sociaal, persoonlijk en professioneel vlak.

Meerwaarde voor de samenleving/de partnerorganisatie:

- ✓ Ondersteuning bij praktische problemen, aangepast aan de eigen noden van de organisatie.
- ✓ Bekendmaking van de eigen werking.
- ✓ Studenten worden opgeleid tot verantwoordelijke en kritische burgers.

Meerwaarde voor de onderwijsinstelling:

- ✓ Toont de relevantie van de universiteit of hogeschool voor de maatschappij en het werkveld.
- ✓ Validering van eigen onderzoek en theorieën.
- ✓ Versterking van het eigen onderwijs door samenwerking met partnerorganisaties.

(Salam, Awang Iskandar, Ibrahim, & Farooq, 2019; Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs, z.d.)

"IK HEB COMMUNITY SERVICE-LEARNING GEKOZEN OMDAT HET EEN NUTTIGE BIJDRAGE LEVERT. HET IS TOTAAL IETS ANDERS IN JE STUDIEPAKKET. JE MOET JE ACADEMISCHE KENNIS KOPPELEN AAN PRAKTIJK EN DAAROM VOELT HET SCHRIJVEN VAN EEN PAPER OOK ENORM NUTTIG AAN. HET IS NIET ZO DAT JE DAN EEN PAPER SCHRIJFT EN DAN ZOMAAR INDIENT EN DAAR PUNTEN OP KRIJGT, MAAR JE HELPT ER ECHT EEN ORGANISATIE MEE. EN DAT IS WAT ME HET HARDSTE AANSPREEKT IN DIT VAK. JE VOELT JE NUTTIG EN JE DOET PRAKTIJKERVARING OP BIJ EEN ORGANISATIE DIE JE HULP OOK ECHT APPRECIERT EN VERDER KAN MET DE INFORMATIE DIE JE AANREIKT. JE DOET IETS NIEUWS, JE DOET IETS GOEDS EN DAT VOELT HEEL FIJN AAN."

(STUDENT POLITIEKE WETENSCHAPPEN)

Het Vlaams Network voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs

Het Vlaams Network voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs werd opgericht met als doel de promotie van service-learning in het hoger onderwijs in Vlaanderen en de bevordering van wetenschappelijke activiteiten die hiermee verband houden. Meer concreet wordt ingegaan op drie centrale actiepunten:

1. Visibiliteit: Zichtbaar en kenbaar maken van service-learning als arbeidsintensieve werkvorm. Het netwerk ijvert voor kennisverspreiding van de pedagogiek via conferenties, studiedagen, uitwisselingen, etc. en promoot de ontwikkeling van service-learning praktijken in de Vlaamse instituten hoger onderwijs.
2. Creatie van een lerend netwerk: Het Vlaamse Network ontwikkelt en bevordert trainingsactiviteiten voor de toepassing van de service-learning pedagogiek. Daarnaast biedt de website een digitaal platform voor het delen van materiaal, visies, voorbeelden, tools, etc.
3. Onderzoeksondersteuning voor kwaliteitsverbetering: Het netwerk wil bijdragen aan een efficiënte uitwisseling van onderzoeksresultaten, moedigt opstart van gezamenlijke onderzoeksprojecten aan, en wil bijdragen aan de ontwikkeling van beleidsaanbevelingen en -initiatieven.

Het netwerk organiseert jaarlijks verschillende netwerk- en opleidingsmomenten over de service-learning pedagogiek. In het academiejaar 2020-2021 organiseerde het netwerk twee online webinars:

- ✓ **Mogelijkheden en uitdagingen van online service-learning** – 10/09/20
- ✓ **Service-learning en diversiteit in een grootstedelijke context** – 4/03/21

Ook in het academiejaar 2021-2022 werd een nieuw netwerkevenement gepland op 9 november met als thema **'Service-learning voor duurzaamheid'**.

Het netwerk is verder ook betrokken bij verschillende internationale projecten en partners. In 2019 droeg het netwerk bij tot de organisatie van de [2nd European Conference on Service-Learning in Higher Education](#) in Antwerpen. Presentatoren en deelnemers van deze conferentie waren stakeholders en experts betrokken bij onderzoek, implementatie, organisatie en evaluatie van service-learning projecten op institutioneel, nationaal en Europees niveau.

De coördinatie van het Vlaamse Netwerk wordt verzorgd door UCSIA. UCSIA zet zich in om de erkenning van maatschappelijk engagement als een belangwekkende leercomponent in het Vlaams hoger onderwijs te promoten. Aanspreekpunt is Kaat Somers, coördinator van het netwerk.

Meer weten over het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs? Neem een kijkje op onze website: <https://www.servicelearningvlaanderen.be/>

Mogelijkheden en uitdagingen van online service-learning

Webinar 10 september 2020

De coronacrisis dreef de aandacht voor digitaal onderwijs de laatste anderhalf jaar sterk op. Verschillende docenten experimenteerden het afgelopen academiejaar daarom ook noodgedwongen met online vormen van service-learning. Hoewel deze onverwachte omschakeling verre van evident was, leidde de crisis tot inspirerende en creatieve voorbeelden die het netwerk met dit webinar graag in de verf wilde zetten.

Tijdens het webinar stelden docenten uit het netwerk praktijkvoorbeelden voor van hoe e-service-learning in het Vlaamse hoger onderwijs vorm kan krijgen. Keynotesprekers Nadine Bignaut-van Westrheden, Lotte van der Haar & Babette Berrocal Vargas-van den Brink (Universiteit Utrecht, Centre for Global Challenges) maakten daarnaast een scherpe analyse van mogelijke toekomstscenario's inzake de digitalisering van service-learning.

Herbekijk het webinar via

<https://www.ucsia.org/home/themalijnen/onderwijs-en-service-learning/evenementen/online-service-learning/>

Ook op Europees niveau werd het afgelopen academiejaar nagedacht over de mogelijkheden en uitdagingen van e-service-learning. Dit resulteerde in het document [Practical guide on e-Service-Learning in response to COVID-19](#) van het European Observatory for Service-Learning in Higher Education (EOSLHE).

Service-learning en diversiteit in grootstedelijke context

Webinar 4 maart 2021

Service-learning is een manier om studenten kennis te laten maken met (sociale) problemen in de ‘echte’ maatschappij. Die ‘echte’ maatschappij is vaak complex en onvoorspelbaar, en via service-learning vakken leren studenten om in te spelen op die onzekerheid en complexiteit. De diverse context van grootsteden (en hun inwoners) biedt bij uitstek opportuniteiten voor studenten om te leren over diversiteit en ‘wicked’ problems. Deze diversiteit brengt echter ook veel moeilijkheden voor service-learning met zich mee.

Tijdens het webinar ‘service-learning en diversiteit in grootstedelijke context’ werd ingegaan op de kansen en uitdagingen van service-learning in grootsteden voor het hoger onderwijs. Julie Bertone en Linde Moriau gaven vanuit de VUB een introductie in ‘diversiteitssensitief maatschappijbetrokken onderwijs’, met een praktijkvoorbeeld vanuit Odisee Hogeschool door Mieke Schrooten en Erik Claes. Aan de hand van deze twee lezingen en de voorstelling van good practices vanuit de netwerkpartners werd kennisdeling rond de thema’s grootstedelijkheid, diversiteit en service-learning gestimuleerd.

Herbekijk het webinar via

<https://www.ucsia.org/home/themalijnen/onderwijs-en-service-learning/evenementen/service-learning-en-diversiteit-in-een-grootstedelijke-context/>

Service-learning voor duurzaamheid

Netwerkbijeenkomst 9 november 2021

Tijdens dit evenement vestigt het netwerk de aandacht op service-learning als good practice voor duurzaamheidseducatie in het hoger onderwijs. Keynotesprekers Katrien Monden en Leen Van Gijsel geven een presentatie over het potentieel van service-learning als pedagogiek om te werken aan duurzaamheidscompetenties en de mogelijkheden van duurzaamheid om service-learning projecten te versterken.

Verder stellen verschillende docenten en medewerkers van de netwerkpartners vakken en projecten voor die mogelijkheden voor de verbinding van service-learning en duurzaamheid in beeld brengen.

Meer weten over de studiedag 'Service-learning voor duurzaamheid?'

<https://www.servicelearningvlaanderen.be/event/service-learning-voor-duurzaamheid/>

Service-Learning in Vlaanderen:

**Een stand van zaken in de Vlaamse
hogeronderwijsinstellingen**

Waar staan we vandaag in Vlaanderen?

Hoewel de service-learning pedagogiek nog maar een goede tien jaar ingang vindt in het Europese hoger onderwijs, heeft Vlaanderen de afgelopen jaren niet stilgezeten. Vrijwel alle hogescholen en universiteiten van Vlaanderen leveren inspanningen om service-learning ter harte te nemen in hun onderwijs.

Hoewel niet alle cijfers voor alle partnerinstellingen bekend zijn, kunnen we toch enkele inschattingen maken over de verspreiding van de pedagogiek. Aan de Vlaamse hogescholen en universiteiten:

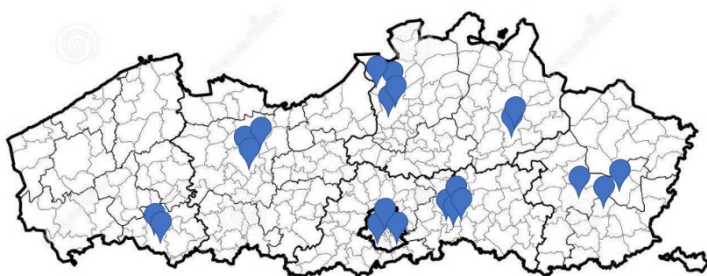
- ✓ Worden **minstens 85 service-learning vakken** aangeboden, verspreid over een brede waaier aan faculteiten en opleidingen.
- ✓ Nemen elk academiejaar **minstens 2.500 studenten** deel aan een service-learning vak.
- ✓ Worden **minstens 500 partnerorganisaties** betrokken bij service-learning vakken.

Wetende dat het in kaart brengen van service-learning vakken in verschillende instellingen nog volop aan de gang is, is dit waarschijnlijk een onderschatting van het totaal aantal vakken en studenten die in het Vlaamse hoger onderwijs betrokken zijn bij service-learning.

Hoewel service-learning traditioneel makkelijker ingang vindt in sociale wetenschappen en lerarenopleidingen, blijft de inbedding van deze pedagogiek niet beperkt tot deze opleidingen. De partnerinstellingen van het netwerk tonen verschillende voorbeelden waarin **studenten met allerlei achtergronden en vooropleidingen** deelnemen aan service-learning vakken en projecten. Relevant is ook dat in service-learning vakken vaak ingezet wordt op **interdisciplinair leren**, waarbij studenten vanuit verschillende opleidingen samenwerken rond maatschappelijke problemen.

Een voorstelling van elke partnerinstelling geeft een meer diepgaande inzicht in hoe er binnen de hogeronderwijsinstellingen van het Vlaamse Netwerk aan de structurele inbedding van service-learning wordt gewerkt.

Overzicht van campussen van hogeronderwijsinstellingen waar service-learning vakken werden aangeboden tijdens het academiejaar 2020-2021

'Community Engaged Learning': onder die noemer vat AP Hogeschool Antwerpen het toenemend aantal projecten samen waarin studenten competenties verwerven via intensieve, projectmatige en interdisciplinaire samenwerking met het werkveld. Samenwerking die gericht is op het realiseren van maatschappelijke meerwaarde voor de (bewoners van) buurten en wijken waarin haar campussen gevestigd zijn.

Meer laagdrempelige leeractiviteiten – denk aan het aan bod laten komen van expertise van wijkorganisaties in lessen, studenten die de wijken en het werkveld actief verkennen, leeronderzoeken van studenten in opdracht van het werkveld, etc. – vat AP onder de bredere kapstok **'Community Based Learning'**.

Het toenemend belang dat AP hecht aan deze maatschappelijk georiënteerde leeractiviteiten blijkt onder meer uit de explicitering ervan in het **Erasmus Policy Statement 2021-2027** van de hogeschool.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Investeerde het Departement Gezondheid en Welzijn van AP in een **'buurtanker'** ter verduurzaming van het onderwijsproject 'De buurt als leergemeenschap'.
- ✓ Werden binnen de reguliere curricula reeds verscheidene projectmatige en maatschappelijk georiënteerde leeractiviteiten **structureel ingebed**.

Met ingang van het academiejaar 2021-2022 zetten de AP-opleidingen Sociaal Werk, Orthopedagogie en de lerarenopleidingen Kleuter-, Lager en Secundair Onderwijs samen de schouders onder het **'Community Engaged Learning Semester'**: interdisciplinair en internationaal samengestelde studententeams gaan in dit vak aan de slag met community georiënteerde projectuitdagingen die hen door werkveldpartners uit de buurten en wijken rondom de AP-campussen worden aangereikt.

Meer weten? <https://www.ap.be/en/opleiding/community-engaged-learning>

Arteveldehogeschool

Aan Arteveldehogeschool zetten we vanuit onze visie op onderwijs in op de professionele en persoonlijke ontwikkeling van elke student én op de ontwikkeling tot wereldburger. We leggen de klemtoon op authentieke leeromgevingen en het geïntegreerd ontwikkelen van inhoudelijke kennis, praktische vaardigheden en persoonlijke vorming. We stimuleren studenten om **vanuit betrokkenheid op de samenleving vorm te geven aan hun opleiding**, en om hun verworven competenties in te zetten voor die samenleving.

De hogeschool streeft verder een **verbondenheid** na met de onmiddellijke buurt waarin zij gevestigd is. Buurtbewoners en lokale partners worden als partner in leren verwelkomd op onze campussen en studenten verlaten de schoolmuren om te leren in en mét de buurt. Community Service-Learning is voor Arteveldehogeschool dé manier bij uitstek om bovenstaande principes om te zetten in de praktijk, op een manier die authentiek is en inzet op wederkerigheid en groei van alle betrokken actoren.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Werden in 9 verschillende opleidingen service-learning vakken georganiseerd.
- ✓ Namen ±500 studenten deel aan een service-learning vak.
- ✓ Stelden ±200 partnerorganisaties hun projecten open voor studenten.

Meer weten? <https://www.arteveldhogeschool.be/over-ons/onze-missie-en-visie/engagement>

KdG kiest voluit voor inclusie. In de superdiverse samenleving biedt KdG een uitnodigende leef-, leer- en werkomgeving. Iedereen kan zijn steentje bijdragen en wordt gehoord, gerespecteerd en gewaardeerd.

KdG kijkt vooruit, met durf en innovatiegerichtheid. Die houding is niet vrijblijvend. We bouwen aan een sterk en **toekomstbestendig netwerk**, en creëren een zo groot mogelijke positieve impact. Samen met onze partners uit het werkveld en de brede samenleving zoeken we antwoorden op de grote wereldvraagstukken en zetten volop in op duurzaamheid.

Van bij de start is er een maximale connectie tussen onze opleidingen en de arbeidsmarkt. **Authentiek leren** vormt de rode draad doorheen de opleidingen. Praktijkervaring opdoen, interdisciplinair leren én maatschappelijk engagement vinden elkaar in Community Service-Learning.

Tijdens academiejaar 2020-2021:

- Bood Campus Zuid ruimte aan een **Huis van het Kind**. Studenten en docenten vroedkunde en pedagogie van het jonge kind voorzien er een zorgaanbod voor zwangere en pas bevallen vrouwen uit de buurt.
- Werd het project **Buddy@school** geselecteerd als *Innovatiefondsproject*. In dit project bundelen de opleidingen onderwijs de krachten met hun werkveld om in de toekomst buurtgerichte zorg te bieden en ex-OKAN'ers te begeleiden in hun studiekeuze.

In het academiejaar 2021-2022 zal een **screening** plaatsvinden van de praktijken en projectinitiatieven in de verschillende opleidingen op hun potentieel voor community service-learning.

Meer weten? www.kdg.be

Service-learning KU Leuven vertrekt vanuit de onderwijsvisie van de KU Leuven: de ambitie om bij te dragen aan de persoonsvorming en maatschappijgerichtheid van haar studenten. Om dit doel te bereiken, startte Service-learning KU Leuven in 2016 met één service-learning vak waarbij **dienen, reflecteren, leren** centraal staan. Nu, vijf jaar later, is Service-learning KU Leuven uitgegroeid tot een **universiteitsbreed onderwijsprogramma** met een centraal team dat instaat voor de onderwijskundige en logistieke ondersteuning van verschillende opleidingsonderdelen verspreid over de faculteiten en campussen van KU Leuven.

In september 2020 lanceerde rector Luc Sels **KU Leuven Engage**, een nieuw initiatief om alle vormen van maatschappelijk engagement binnen de KU Leuven, waaronder ook service-learning, te verbinden en te versterken. KU Leuven Engage is een gemeenschap van geëngageerde studenten, onderzoekers, docenten, medewerkers en externe partners die door actieve inzet hun maatschappelijke verantwoordelijkheid willen opnemen voor, samen met en vanuit personen en groepen in kwetsbare situaties.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Werden **20 service-learning vakken** georganiseerd, verspreid over 6 campussen en 12 faculteiten.
- ✓ Namen **±900 studenten** deel aan een service-learning vak.
- ✓ Stelden **±180 partnerorganisaties** hun projecten open voor studenten.

Meer weten? <https://www.kuleuven.be/onderwijs/sl>

Odisee

We zijn Odisee, de **co-hogeschool**, met de co van co-creatie. Community Service-Learning past naadloos in onze visie Odisee 2027 van een duurzame, inclusieve en wendbare hogeschool. We pakken complexe problemen en uitdagingen immers in **co-creatie** aan, samen met onze partners. Zo bouwen we aan een duurzaam maatschappelijk engagement voor morgen, waarbij praktijkervaring het begin- en sluitstuk vormt van onze vorming.

Tijdens het **academiejaar 20-21** werden **30 service-learning vakken** georganiseerd over verschillende opleidingen.

Meer weten? <https://www.odisee.be/>

Thomas More

De visie 2030 van Thomas More is om elk diploma van Thomas More **toekomstbestendig** te maken. Dit willen we doen door (1) het ontwerpen van curricula die de studenten voorbereiden op de arbeidsmarkt van morgen en tegelijkertijd voldoende vorming en inhoud bevatten die hun waarde behouden op lange termijn, (2) het integreren van **brede persoonsvorming** in de opleidingen, en (3) een cultuur van continu leren stimuleren in de opleidingen.

We prikkelen de studenten om zichzelf én de wereld te ontdekken. Levenslang leren, maatschappelijk engagement en professionaliteit dragen we daarbij hoog in het vaandel. We bekijken momenteel wat service-learning aan dit verhaal kan bijdragen.

Meer weten? <https://www.thomasmore.be/>

Universiteit Antwerpen wil haar studenten opleiden tot geëngageerde wereldburgers met competenties die nodig zijn om te functioneren in en bij te dragen aan de complexe samenleving en haar lokale grootstedelijke gemeenschappen. CSL biedt voor studenten kansen om concreet aan de slag te gaan met **uitdagingen en noden van lokale partners en kwetsbare doelgroepen**.

Voor docenten biedt CSL mogelijkheden om **innovatief te werken** en hun eigen onderwijs en onderzoek te herdenken en te (her)ontwerpen in relatie met het werkveld. Organisaties worden **academisch ondersteund** in het beantwoorden van een specifieke vraag door gemotiveerde en enthousiaste studenten die het verschil willen maken.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Werden **3 service-learning vakken** georganiseerd: 2 vakken binnen de faculteit Sociale Wetenschappen en 1 universiteitsbreed keuzevak.
- ✓ Namen **±60 studenten** deel aan een service-learning vak.
- ✓ Stelden **±12 partnerorganisaties** hun projecten open voor studenten.
- ✓ Werd een **online jurymoment** georganiseerd waarin alle resultaten van de verschillende CSL-trajecten werden gepresenteerd.
- ✓ Werd gestart met een **lerend netwerk** van docenten die CSL in de eigen opleiding willen ontwikkelen.

Meer weten?

<https://www.uantwerpen.be/nl/projecten/community-service-learning/>

Samen met partnerorganisaties bouwt UCLL mee aan een duurzame en rechtvaardige samenleving. Om dat te realiseren doen we binnen de UCLL aan service-learning. Service-learning staat voor **dienstverlenend leren en kritische reflectie** over persoonlijke, vakinhoudelijke en maatschappelijke doelen door engagement in (welzijns)organisaties. Dat maatschappelijk engagement is gebaseerd op wederkerigheid tussen student, opleiding/hogeschool en organisatie en concretiseert zich vanuit de nood van die organisatie rond één of meerdere doelstellingen van de **Sustainable Development Goals** (SDG's) waaraan de organisatie werkt.

Door de SL-ervaring leiden we studenten op tot inspirerende en ondernemende **Moving Minds** die vanuit een authentieke persoonlijkheid en een brede, geëngageerde kijk op de wereld en het eigen beroep bijdragen aan die duurzame en rechtvaardige samenleving.

Tijdens het **academiejaar 20-21** werd service-learning in min. **3 vakken** georganiseerd over verschillende opleidingen. Een **mapping van service-learning in de opleidingen** is volop aan de gang.

Meer weten? <https://www.ucll.be/>

UHasselt

UHasselt is een **civic universiteit**: trouw aan onze opdracht willen wij ons engageren en mensen en kennis inzetten om – samen met anderen – grote maatschappelijke uitdagingen aan te gaan. Community Service-Learning zien we als een concrete manier om hier invulling aan te geven.

In ons eerste vak gaan studenten samen met leerkrachten de uitdaging aan om leerlingen uit de 3de graad SO te **empoweren** d.m.v. het aanscherpen van juridische geletterdheid en burgerschapscompetenties, dit onder begeleiding van twee docenten uit de rechtsfaculteit van UHasselt.

In het **academiejaar 21-22** start UHasselt met een eerste CSL-pilootvak gericht op studenten in Campussen Diepenbeek, Genk en Hasselt.

Meer weten? <https://www.uhasselt.be/>

De UGent profileert zich als maatschappelijk geëngageerde en pluralistische universiteit die openstaat voor alle studenten ongeacht hun levensbeschouwelijke, politieke, culturele en sociale achtergrond. De **gerichtheid op maatschappelijk relevante thema's** wordt versterkt door de universiteitsbrede beleidskeuzes (UBK) van de huidige beleidsploeg, waaronder maatschappelijke identiteit, diversiteit, duurzaamheid en activerend leren. Deze missie vindt zijn vertaling naar het onderwijs via zes thematische onderwijsdoelstellingen: maatschappelijke impact, duurzaamheid, diversiteit, internationale en interculturele vaardigheden, ondernemend handelen en taalvaardigheid. CSL zien wij als een **krachtige en veelzijdige methodiek** om ons streven naar meer maatschappelijke impact via het onderwijs waar te maken.

Vanaf volgend academiejaar zal onderzocht worden hoe een **universiteitsbreed platform** voor community service-learning vorm moet krijgen. Een dergelijk platform moet het voor CSL-lesgevers makkelijker maken om maatschappelijke partners en relevante vragen te capteren. Daarnaast maken we werk van een duidelijk en laagdrempelig aanspreekpunt voor stakeholders.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Werden er **15 service-learning vakken** georganiseerd, verspreid over de verschillende faculteiten.
- ✓ Werd **onderwijsondersteuning** voorzien voor individuele docenten en opleidingen die, bijvoorbeeld via CSL, werk willen maken van onderwijs met meer maatschappelijke impact.

Meer weten?

<https://www.ugent.be/nl/univgent/waarvoor-staat-ugent/onderwijsbeleid/doelstellingen/talentontwikkeling/community-service-learning>

Eén van de pijlers die de VUB – ook in de toekomst – uniek en onmisbaar maken, is **dynamische interactie** met onze metropolitaanse hoofdstad. Brussel biedt concrete kansen om leer- en onderzoeksstrategieën op te zetten waarin globale en lokale dynamieken samenvloeien. Het surrealisme van onze hoofdstad – paradox van pracht en probleem – vormt een uitgelezen uitvalsbasis om studenten te voorzien van die competenties, nodig om actief, bewust en op verantwoorde wijze bij te dragen aan de complexe en snel evoluerende 21ste-eeuwse samenleving.

Alle VUB-opleidingen streven ernaar de Brusselse context in te bedden in hun onderwijs. Ze bouwen doelgerichte leerkanalen in met **Maatschappijbetrokken Onderwijs en Onderzoek** (MBO) – in het Engels vertaald als Community Engaged Research and Learning (CERL). Deze term wordt gebruikt als koepelbegrip voor *‘processen van kennisontwikkeling en -deling waarbij maatschappelijke partnerschappen, levensechte contexten en vraagstukken, actieve en participatieve werkvormen worden ingezet als bouwstenen voor krachtige leeromgevingen, maatschappelijk responsieve en relevante curricula, waarbij academische en extra-academische actoren worden samengebracht om socio-ecologische uitdagingen te verkennen en bij te dragen aan individuele en collectieve vooruitgang’*.

Met het oog op het doelgericht versterken en verbreden van het maatschappijbetrokken onderwijsaanbod werd in 2019 een **lerend netwerk** opgericht aan de Vrije Universiteit Brussel.

Twee leertrajecten leidden tot doelgericht (her)ontwerp en universiteitsbrede verankering van maatschappijbetrokken curriculumonderdelen en projecten, de uitbouw en verduurzaming van diverse – veelal Brusselse – partnerschappen en inbedding van de VUB-CERL-community in een (inter)nationaal genetwerkt ecosysteem van academici en beleidsactoren. Gedurende het academiejaar 2020-2021 liep het derde leertraject. Tien VUB-personeelsleden (docent/onderzoekers) namen deel aan dit traject. Zij werden ondersteund bij het **doelgericht herontwerpen** van hun CERL-vakken, de verdere **uitbouw van CERL-partnerschappen** en de **ontwikkeling van het VUB-CERL-instrumentarium**.

Meer weten? <https://www.university.be/>

Onze onderwijsvisie stelt de kernwoorden **drive, connectie en innovatie** centraal. *Connectie* omvat o.m. het actief in dialoog gaan met werkveld en maatschappij. We stimuleren dat studenten op een kritische manier deelnemen aan het maatschappelijk leven en hun expertise ook buiten VIVES ter beschikking stellen.

Via ons onderwijsbeleidsplan 2017-2022 worden opleidingen aangemoedigd een kader te ontwikkelen om het **informeel leren van de student, gekoppeld aan maatschappelijk engagement te valideren**. De bedoeling is dat opleidingen maatschappelijk engagement integreren in de opleiding (intra-curriculaire validering); dit kan zowel door extra-curriculaire engagement te valideren als door maatschappelijk engagement binnen het curriculum te organiseren en valideren.

Tijdens het academiejaar 20-21:

- ✓ Werden **9 service-learning vakken** georganiseerd over verschillende opleidingen.
- ✓ Namen **±700 studenten** deel aan een service-learning vak.
- ✓ Stelden **±200 partnerorganisaties** hun projecten open voor studenten.

Meer weten? <https://www.vives.be/>

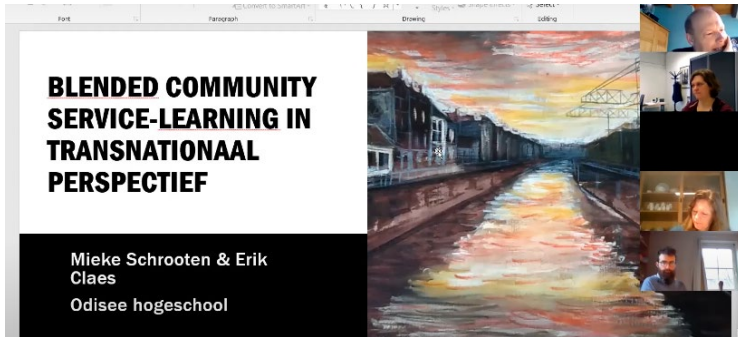
Inspirerende praktijken

Blended community service-learning in transnationaal perspectief

Odisee

In samenwerking met hogeronderwijsinstellingen uit 5 Europese landen ontwikkelde Odisee via Erasmus+ een **'blended learning'-cursus** voor het service-learning vak **'Urban diversities: challenges for social work'**.

Studenten gaan in dit project op lokaal niveau een sociaal traject aan vanuit het principe van community service-learning. De Odisee-studenten doen dit op twee sites in Molenbeek. Aan de linkerkant van het kanaal werken studenten samen met opbouwwerkers bij **Samenlevingsopbouw Brussel** voor de ondersteuning van mensen met een leefloon. Aan de andere kant nemen ze engagement op in het **burgercollectief 'Wijkacademie'**, een leerplatform voor burgers dat moeilijke thema's, zoals o.a. radicalisering en politiegeweld, bespreekbaar wil maken.

In het CSL-vak wordt vertrokken vanuit de **grootstedelijke complexiteit van Brussel**, binnen welke context studenten en organisaties samenwerken en op zoek gaan naar creatieve oplossingen. Er wordt gestreefd naar een wederzijds proces van leren van en met burgers, waarbij solidariteit een kernbegrip is.

De studenten maken een **needs-analysis** van de wijk waarin ze de CSL-ervaringen opdoen. Op basis hiervan en vanuit hun eigen ervaringen op lokaal niveau nemen studenten op internationaal niveau deel aan **online uitwisselings- en reflectiemomenten**. Op deze manier wordt het mogelijk om de contexten van andere landen mee te nemen in de reflectie op de eigen service-learning ervaring.

Cybernetica en systeemgericht ontwerpen

UGent

Het vak ‘**Cybernetica en systeemgericht ontwerpen**’ daagt studenten uit de 3de bachelor Industrieel Ontwerpen (Faculteit Ingenieurswetenschappen en Architectuur) uit om mogelijke **design-antwoorden te ontwerpen voor complexe real life problemen**. Uitgangspunt is een concrete maatschappelijke uitdaging die wordt aangereikt door een lokale externe stakeholder (bv. woonzorgcentra, eigen campus, Stad Kortrijk). De industrieel ontwerper is bij uitstek een bruggenbouwer. Als ‘gespecialiseerde generalist’ ontwerpt hij/zij steeds ten dienste van anderen. De kunst is om basiskennis van verschillende betrokken disciplines (bv. materiaalkennis, psychologische kennis) **in co-design** te valoriseren. Daardoor is het ontwerpproces bijna altijd multi- of interdisciplinair en worden ook niet-academische stakeholders in het cybernetisch ontwerp betrokken.

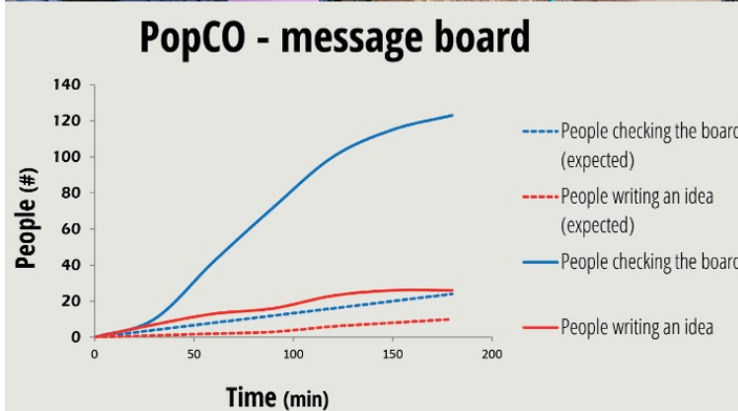
De studenten werken in kleine groepen van 3 à 4 personen. In een eerste fase gaan ze aan de slag om de uitdaging als een systeem te analyseren en te visualiseren, ze leren de verbanden tussen verschillende probleemonderdelen te benadrukken en hun gedrag in de tijd te observeren en analyseren.

In een tweede fase ontwerpen studenten een mogelijke oplossing, dikwijls een prototype, voor het probleem dat voorligt. Het doel is de focus te verruimen van productgericht ontwerpen naar een **product-systeem**, waarbij de nadruk niet enkel ligt op het afleveren van een product (bv. vijf lampen

voor een welbepaalde ruimte), maar op de (combinatie met de) service die wordt geleverd (bv. optimale verlichting van de ruimte).

Het uiteindelijke doel is om een **zelfvoorzienend systeem te ontwerpen** dat los van verdere inspanningen van de ontwerpers kan blijven bestaan. In het ontwerpproces wordt dan ook specifiek aandacht besteed aan zowel sociale als ecologische duurzaamheidsaspecten.

Foto's: Project ter bevordering van communicatie & participatie in de Stad Kortrijk om tegemoet te komen aan het eenzaamheidsprobleem in de stad.

CBL en CEL @ AP: een groeiende praktijk

AP Hogeschool

AP hanteert de term '**Community Based Learning**' (CBL) voor een brede waaier aan leeractiviteiten binnen en buiten de muren van haar campussen waarbij de expertise van (buurt)bewoners, organisaties, diensten, bedrijven en andere relevante stakeholders wordt ingezet ter bevordering van het leerproces van studenten. Omgekeerd geven deze veelal **geografisch nabijgelegen werkveldpartners** aan een diversiteit aan voordelen te ervaren bij deze samenwerking met studenten, lectoren, onderzoeksteams, etc.

De meer intensieve vormen van community based learning vat AP onder de term '**Community Engaged Learning**' (CEL), waar de nadruk wordt gelegd op de wederkerigheid van de relaties tussen en de wederzijdse voordelen voor alle betrokken partners.

Om te evolueren naar een gedeeld begrippenkader en om de grote hoeveelheid aan bestaande praktijken te vatten, wordt stapsgewijs een professionaliseringsaanbod ontwikkeld en aangeboden omtrent community based en engaged learning. Het is de ambitie om in de AP-context ter zake verder te evolueren in de richting van een **lerend netwerk** van waaruit verbinding wordt gelegd met externe expertisenetwerken, waaronder het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in Hoger Onderwijs.

Design als daad van solidariteit

KU Leuven

Onder de noemer ‘**Altering Practices for Urban Inclusion**’ organiseert de Faculteit Architectuur van de KU Leuven verschillende Architectural Design Service-Learning (AD-SL) vakken voor (internationale) masterstudenten. In deze AD-SL vakken worden **op solidariteit gebaseerde sociaal-ruimtelijke methoden en instrumenten gecocreëerd en getest** door middel van kleinschalige *real-world* interventies, in samenwerking met gemeenschapspartners en mensen in maatschappelijk kwetsbare situaties.

In het academiejaar 2020-2021 werkte een groep studenten samen met **Foyer Bodegem**, een laagdrempelig onthaalhuis voor dak- en thuisloze mannen in Brussel dat korte en langdurige opvang alsook integrale individuele begeleiding biedt met het oog op re-integratie in de samenleving. Op vraag van het Centrum Algemeen Welzijnswerk (CAW) en aan de hand van een creatief en participatief proces gericht op de behoeften van de bewoners zelf, deden de studenten een voorstel voor herontwerp van het ‘Foyer Bodegem’-gebouw.

Door de **maatschappelijk kwetsbare bewoners als ervaringsdeskundigen** actief te betrekken bij het herontwerpproces, werden ze aangemoedigd om in zichzelf de kracht te (her)vinden om hun levensruimte en -situatie in eigen handen te nemen. Voor studenten bood het ‘Foyer Bodegem’-project dan weer de kans om kennis te maken met minder voor de hand liggende ‘klanten’ en de ervaringskennis en expertise van mensen in armoede te erkennen en mee te nemen.

Daarnaast werden de studenten uitgedaagd om te reflecteren over hun eigen maatschappelijke rol als architect en burger, en over de mogelijkheden om door middel van **spatial design als daad van solidariteit** bij te dragen aan sociale verandering en rechtvaardigheid.

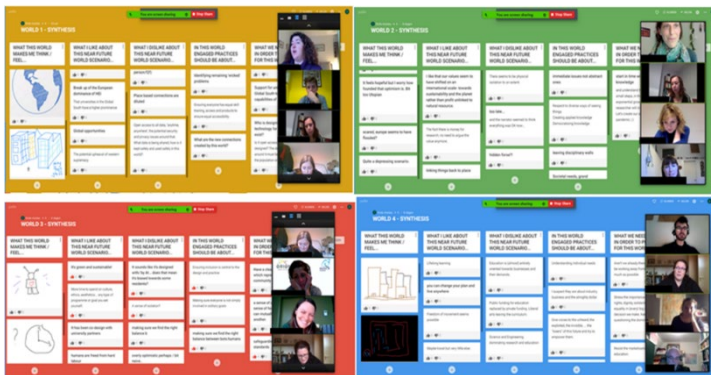
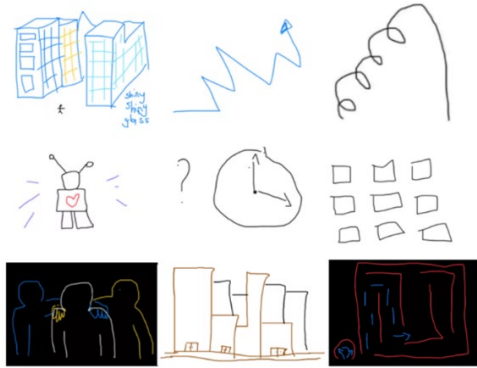
Imagining future possibilities for public engagement

VUB

Hoe kunnen we de invulling van maatschappelijk engagement aan onze universiteiten herdenken? Op welke pijlers moet het bouwen? Welke partnerschappen zet je op? Een hoe kunnen we elkaar hierin inspireren en ondersteunen? Met deze vragen in het achterhoofd organiseerde het team van UNIVER.CITY een **interactieve workshop**, specifiek ontwikkeld om mensen met uiteenlopende ervaringen en visies samen te brengen in een gedeelde reflectie over de rol van sociaal engagement in de 21ste-eeuwse universiteit.

De workshop vond plaats tijdens het online **Engage Festival 2020**, georganiseerd door het National Co-ordinating Centre for Public Engagement (NCCPE). Participanten werden ondergedompeld in toekomstwerelden aan de hand van immersieve **podcasts**. Vervolgens wisselden ze uit over hun ervaringen aan de hand van tekenopdrachten en stellingen. Er werden bouwstenen naar voren geschoven die door de deelnemers als belangrijke ingrediënten werden benoemd voor het **herdenken van campus-community samenwerkingen**.

“Thank you for a really interesting workshop. I really appreciated the way you engaged us in different ways throughout and the fact that you made this a longer, slower paced workshop with time to think.”
 (Deelnemer workshop)

Korfvak 'Community Service-Learning'

UAntwerpen

Foto: Project Tutoraat

Vanaf 2019-2020 worden aan de UAntwerpen enkele universiteitsbrede, interdisciplinaire vakken ingericht voor alle studenten in de 3de bachelor. Deze vakken zijn verplicht op te nemen en kaderen in het actief pluralisme. Eén van deze vakken is '**Community Service-Learning**'. Studenten die graag maatschappelijk engagement opnemen, kiezen zeer bewust voor dit vak. Het vak is een jaarvak dat loopt over semester 1 en 2 heen.

De meerderheid van de organisaties waarmee wordt samengewerkt, zijn sociale organisaties die werken met kwetsbare groepen (asielzoekers, vluchtelingen, mensen die leven in armoede, kwetsbare jongeren, ...). Tijdens het jaar voeren de studenten vrijwilligerswerk uit in de organisaties waarbij ze **rechtstreeks contact hebben met de doelgroep**.

Tijdens werkcolleges aan de universiteit worden de **bouwstenen van praktijkonderzoek** aangeleerd en wordt in

co-creatie met de organisatie een onderzoeksvraag opgesteld die de student(en) tijdens de loop van het academiejaar trachten te beantwoorden aan de hand van een goed gekozen onderzoeksmethodiek. Tijdens het beantwoorden van de onderzoeksvraag wordt beroep gedaan op inhouden van andere vakken die de student volgt (of volgde) rond de gekozen problematiek. Dit alles resulteert in een **onderzoekspaper of creatief werkstuk op maat van de organisatie**.

Om de maatschappelijke impact en hun eigen leerproces te kaderen, nemen studenten deel aan reflectiesessies aan de hand van supervisies. De reflectie sluit nauw aan bij de praktijkervaringen waarbij het de bedoeling is dat de studenten de gewoonte ontwikkelen om systematisch situaties te analyseren en te zoeken naar de aanpak die het beste past bij de doelgroep, de organisatie en zichzelf. Tijdens de praktijkervaring houden de studenten **videodagboeken** bij.

“Ik zocht al langer naar een manier om vrijwilligerswerk te integreren in mijn studie. Community Service-Learning is een ander soort vak. Het is een kleine stap richting praktijk. Een bewuste keuze omdat mijn eigen opleiding heel technisch en theoretisch is. Ik zie het als een uitdaging om uit mijn comfortzone te stappen en te leren van anderen.”

(Student handelsingenieur)

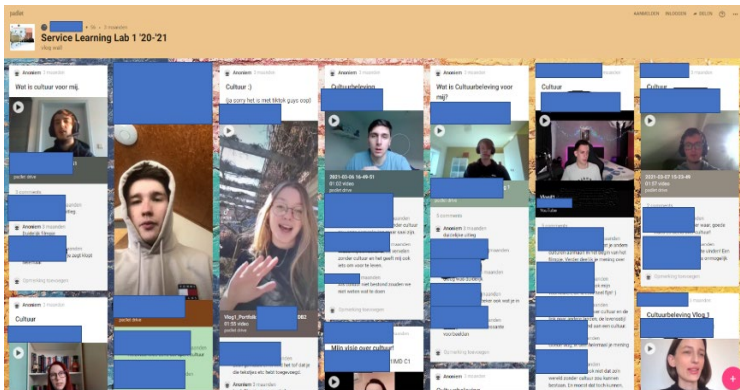

'LAB 1' in de bachelor Interactive Media Design

Thomas More

Binnen het vak 'LAB 1' in de 1ste fase van de bachelor Interactive Multimedia Design worden studenten ondergedompeld in de wereld van cultuurbeleving. Bedoeling is dat studenten bewust nadenken over hun persoonlijke kijk op cultuurbeleving én het belang van cultuurbeleving op maatschappelijk vlak. Ze dienen een **digitaal product** (concept) uit te werken dat een antwoord zou kunnen bieden op een **concrete nood die leeft binnen een cultuurorganisatie**.

Service-learning wordt ingezet als methodiek om studenten te laten stilstaan bij de manier waarop ze naar een bepaald onderwerp kijken. Het gaat hier om een **indirecte vorm van service-learning**, aangezien de studenten geen fysieke service verlenen.

Via **reflectie en deskresearch** verruimen studenten hun blik op cultuurbeleving. Ze worden hierin begeleid via drie concrete **vlog-opdrachten**:

1. Studenten maken een vlog waarin ze reflecteren over wat cultuurbeleving voor henzelf betekent, wat de maatschappelijke relevantie ervan is, etc.
2. Studenten kiezen een cultuurdomein waar ze minder of niet vertrouwd mee zijn en zoeken a.d.h.v. deskresearch informatie op. In de vlog bespreken ze de resultaten van dit onderzoek.
3. Studenten maken een wrap-up eindvlog waarin ze terugblikken op de voorgaande vlogs en inzicht geven in wat ze geleerd hebben.

De vlogs werden telkens gedeeld via een Padlet en studenten moesten elkaars vlogs van feedback voorzien.

‘LiveLab’ en ‘Livelab International’

VIVES

Binnen het **LiveLab** gaan studenten en docenten van VIVES aan de slag met professionals en inwoners van Vlaamse gemeenten en steden. In deze real-life setting wordt een vernieuwende leer- en werkomgeving gecreëerd waarin interdisciplinaire samenwerking centraal staat.

Met het LiveLab gaat VIVES op zoek naar oplossingen voor zorgvragen waarmee inwoners in hun eigen thuisomgeving geconfronteerd worden. Studenten worden opgedeeld in verschillende **interprofessionele teams** (studenten uit de opleiding verpleegkunde, ergotherapie, logopedie, voedings- en dieetleer, sociaal-agogisch werk) die samen aan de slag gaan met een inwoner van een stad of gemeente.

Aan elk interprofessioneel team wordt een willekeurige case van een inwoner gekoppeld die aansluit bij een van twee thema's: thuiswonende ouderen of kinderen in een sociaal

kwetsbaar gezin. Elk interprofessioneel team werkt samen met professionals rond een **real-life problem** van deze inwoner.

Naast het reguliere vak 'LiveLab' is er ook een internationale variant '**LiveLab International**', dat digitaal wordt georganiseerd. Studenten werken samen in **internationale en interprofessionele teams** uit de opleidingen verpleegkunde, ergotherapie, logopedie, voedings- en dieetleer en sociaal-agogisch werk. Ze wisselen expertise uit en werken aan een innovatieve oplossing voor globale uitdagingen in de gezondheidszorg.

Het principe van LiveLabs biedt verschillende voordelen. Het betrekken van inwoners tijdens een vroeg stadium zorgt ervoor dat er gewerkt wordt **vanuit realistische behoeften en mogelijkheden** van die inwoners. Producten en/of diensten kunnen op maat worden ontwikkeld. Daarnaast zorgen LiveLabs ervoor dat de implementatie van het ontwikkelde product en/of dienst wordt versneld. Dit alles kan wetenschappelijk worden opgevolgd met de bedoeling om de kwaliteit van leren te verhogen. Er ontstaat een unieke dynamiek tussen studenten, professionals en inwoners. Ook stimuleert het nieuwe, efficiënte en innoverende samenwerkingsverbanden. Naast het leren in een realistische thuisomgeving worden ook innovatieve lesmethodieken aangereikt, ontwikkeld, getest en geïmplementeerd in een leslokaal, in de gemeente of stad.

‘Maatschappelijke inzet door studenten’ (MIDS)

KdG

In het opleidingsonderdeel ‘**Maatschappelijke inzet door studenten**’ of MIDS nemen studenten Vroedkunde en Pedagogie van het Jonge Kind in het derde jaar een actief maatschappelijk engagement op ten aanzien van de ruime buurt (‘t Zuid – Antwerpen). Ze voorzien in een kwaliteitsvol aanbod voor het (aanstaande) jonge gezin in de verschillende **Huizen van het Kind** in de stad. Onder supervisie van docenten vormen zij, samen met partners uit de buurt, een interdisciplinair team.

Studenten kiezen om één van volgende opdrachten op te nemen:

- Organiseren van **workshops** (de inhoudelijke thema’s staan meestal al vast): De student organiseert samen met medestudenten perinatale workshops in een Huis van het Kind. De onderwerpen kunnen heel uiteenlopend zijn van bijvoorbeeld borstvoeding tot een workshop voor papa’s. Bovendien staat de student ook in voor de toeleiding van deelnemers naar de workshops.

- Organiseren van **mamasalons**: Het mamasalon is een laagdrempelige plek waar mama's elkaar kunnen ontmoeten, vragen stellen, netwerken, etc. onder begeleiding van een professional. Studenten zijn hier gastvrouw/-heer en trachten mama's met elkaar in contact te brengen. De student voorziet in groep een wekelijks aanbod in een Huis van het Kind voor zwangere en jonge mama's in de buurt.
- Organiseren van de **moederraad**: De student organiseert minstens twee moederraden en levert een actieve inbreng in de organisatie van de perinatale activiteiten in De Kraamvogel en de Antwerpse Huizen van het Kind. Aan een groep moeders wordt voorgelegd wat er al georganiseerd wordt, wat eventuele plannen en ideeën zijn.

In dit keuze-opleidingsonderdeel van 4 studiepunten wordt de student globaal geëvalueerd op basis van observatie en reflecties.

‘Persoonlijke ontwikkeling’ in de bachelor Verpleegkunde

UCLL

Binnen het vak ‘**Persoonlijke ontwikkeling**’ volgen studenten in een vaste onderwijsgroep van max. 12 studenten een service-learning traject. Het doel van het vak is (1) dat studenten zichzelf leren kennen, (2) uit hun comfortzone durven treden, (3) zicht krijgen op hoe ze functioneren in wisselende teams, (4) weten hoe ze voor zichzelf kunnen zorgen en welke methodieken ze daarbij kunnen hanteren en (5) een kritische ingesteldheid ontwikkelen. Als metafoor gebruiken wij het beeld van **een oase**: een moment van stilvallen in de opleiding en tijd maken om tot reflectie te komen.

Het vak is opgebouwd uit bijeenkomsten, opdrachten via een e-portfolio en een **maatschappelijk engagement van 20u**. De bijeenkomsten worden ervaringsgericht opgebouwd zodat de studenten met hun eigen verhaal kunnen komen. Voor het onderdeel ‘opdrachten’ maken studenten twee reflectietaken (feedback aan anderen vragen, hun levensloop beschrijven, een film/boek bespreken, hun gezin in de kernkwadranten van Ofman onderbrengen). Daarnaast maken ze bij de start en op het einde van het academiejaar een **persoonlijk ontwikkelplan** waarin ze zichzelf scoren op bepaalde kerncompetenties.

“Opent de blik op de samenleving waar je normaal niet mee in contact komt.”

(Student verpleegkunde)

De laatste verplichte opdracht is een engagement van 20u. dat ze opnemen in een organisatie en doelgroep naar keuze. Studenten kiezen voor het werken met mensen in kwetsbare situaties, zoals kansarmoede, vluchtelingen, ouderen, mensen met een beperking en daklozen. Studenten voeren doorheen het jaar de 20u. engagement uit. Na afloop dienen ze een bewijs van gepresteerde uren in.

Op de laatste bijeenkomst van het academiejaar gebeurt er een **inhoudelijke terugkoppeling** waarin studenten **luisteren naar elkaars leereffecten en tips & tricks** uitwisselen over het werken met verschillende doelgroepen.

‘Professionele en Persoonlijke Ontwikkeling: Engagement’ in de bachelor lager onderwijs

Arteveldehogeschool

In de leerlijn ‘**professionele en persoonlijke ontwikkeling**’ focust de Educatieve Bachelor Lager Onderwijs op de relatie tussen de toekomstige professional en de maatschappelijke context waarin kinderen leren en schoollopen. Centrale doelen in dit vak zijn:

1. Uitgebreide reflectie door de student over zijn/haar identiteit en de manier waarop hij/zij kijkt naar de ‘ander’ in het algemeen en leerlingen in het bijzonder.
2. Versterken van communicatieve en coachende vaardigheden en deontologisch bewustzijn bij de studenten.
3. Verder verdiepen van reflectievaardigheden van studenten, met nadruk op professioneel zelfverstaan en de subjectieve onderwijstheorie van de leerkracht in spe.

Concreet gaan studenten een **engagement aan van 30 uur** (gespreid over het semester) bij een organisatie die zich inzet voor sociaal kwetsbare kinderen en jongeren. Door het engagement komen de studenten in contact met kinderen uit sociale klassen en kwetsbare milieus waarmee ze anders niet of nauwelijks in contact komen.

De studenten krijgen inhoudelijke kaders en begeleiding aangeboden voor en tijdens de ervaring. Verder werken de

studenten ook met inhoud die van toepassing is voor hun specifieke organisatie, daartoe gaan zij zelf actief op zoek naar bronnen en input. Specifieke inhoud wordt ook aangebracht via de organisatie zelf. Deze voorziet bij voorkeur enkele tussentijdse contacten waarbij ook input komt vanuit het perspectief van de organisatie.

De studenten documenteren hun **reflecties** in een **digitale portfolio**. Reflectie wordt gestimuleerd aan de hand van concrete reflectieopdrachten, begeleide intervisiesessies en gesprekken met een kritische vriend.

Docenten die dit vak begeleiden, merken op dat studenten aan het begin van het vak eerder onverschillig staan tegenover het engagement; ze zien het eerder als een 'af te vinken opdracht'. Echter, achteraf kijken de studenten positief terug op de ervaring, en beschouwen ze het engagement als een **grote meerwaarde in hun persoonlijke en professionele ontwikkeling** als toekomstige leerkracht. Het contact met leerlingen waar ze tot dan toe weinig voeling mee hadden, zorgde ervoor dat hun ogen opengingen en hun horizon verbreedde.

Het 'leren door te doen' en de interactie met 'de ander' in een service-learning ervaring heeft een grotere impact op studenten dan het louter vergaren van theoretische informatie. Door concrete situaties van dichtbij mee te maken leren studenten de impact van kwetsbaarheid op het dagelijkse leven van leerlingen begrijpen. Dit begrip is essentieel voor onze leerkrachten van de toekomst.

Street Law in een OGO/PGO-context

UHasselt

Het IOP-project ‘**Street Law in een OGO/PGO-context**’ beoogt vanaf het academiejaar 2021-2022 een **Street Law Clinic** op te richten aan de faculteit Rechten van de UHasselt, dit als keuze-opleidingsonderdeel in de masteropleiding Rechten. Masterstudenten Rechten geven in dit vak juridisch onderwijs aan leerlingen in de derde graad van het secundair onderwijs aan de hand van het **Opdracht- en Probleemgestuurd Onderwijsconcept** dat de Hasseltse rechtenopleiding kenmerkt. Hierbij komen maatschappelijk relevante thema’s aan bod die pertinent zijn voor de leefwereld van jongeren (bv. zijn foto's die je op Instagram post of jouw TikTok-beelden nog van jou? Wat zijn je rechten als je iets koopt via een webshop? Hoe dienen socialemediaplatformen om te gaan met desinformatie en *hate speech*?).

De term ‘Street Law’ verwijst naar het **recht waarmee mensen in het dagelijks leven te maken krijgen**. Street Law veronderstelt dat het recht uit de typische leeromgeving van studenten wordt gehaald en naar de leek-rechtzoekende wordt gebracht. In een ‘Street Law’-project verstrekken universiteitsstudenten dus zélf onderwijs over het recht, het rechtssysteem en juridische thema’s aan doelgroepen in de maatschappij, in dit geval aan leerlingen uit het secundair onderwijs, gebruikmakend van de OGO/PGO-onderwijsmethode.

Studenten reflecteren in een **groeiportfolio** over hun leerervaring, academische voortgang, de mate waarin ze de leer- en vormingsdoelen bereiken, en de rol die zij als jurist graag willen opnemen in de samenleving.

Het doel is om enerzijds bij te dragen aan de multidisciplinaire vorming van de eigen rechtenstudenten, en anderzijds maatschappelijke meerwaarde te creëren door de juridische geletterdheid van de leerlingen te verhogen, dit in samenwerking met secundaire scholen als partners. Het project draagt het **transformatieve potentieel** in zich om het recht relevanter, toegankelijker en begrijpelijker te maken voor de leerling.

Internationale samenwerkingen & projecten

EASLHE

De European Association for Service-Learning in Higher Education (EASLHE) werd opgericht in september 2019, tijdens de 2nd European Conference on Service-Learning in Higher Education die georganiseerd werd door UCSIA en plaatsvond in Antwerpen. De associatie werd opgericht met als doel de promotie van service-learning in het hoger onderwijs in Europa en de bevordering van onderwijsactiviteiten gerelateerd aan de service-learning pedagogiek.

De EASLHE brengt docenten, onderwijsondersteuners, studenten en organisaties vanuit hogeronderwijsinstellingen in Europa samen als netwerk voor de ontwikkeling en promotie van service-learning. Het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het hoger onderwijs is een partner van de EASLHE.

Meer info: <https://www.eoslhe.eu/easlhe/>

UNISERVITATE

UNISERVITATE
Aprendizaje-servicio solidario en la Educación Superior Católica

UNISERVITATE is een internationaal project ter bevordering en institutionalisering van service-learning in katholieke hogeronderwijsinstellingen wereldwijd. Het project streeft naar een lokale verankering van service-learning via het netwerk van katholieke hogescholen en universiteiten.

Het service-learning team van de KU Leuven werd geselecteerd als Noordwest-Europese hub voor het UNISERVITATE-project.

Partners uit het Vlaamse Netwerk:

- KU Leuven
- Thomas More
- Odisee
- VIVES
- LUCA
- UCLL
- Arteveldehogeschool
- Karel de Grote Hogeschool

Meer info: <https://www.uniservitate.org/>

UNICORN-project Erasmus+

Universiteit Antwerpen en UCSIA nemen samen deel aan het Europees UNiversity Community leaRNING (UNICORN) project. Dit is een Erasmus+ Strategic Partnership-project dat loopt van september 2019 tot januari 2023. Doel van het project is het ondersteunen van studenten bij de ontwikkeling van zogenaamde 'civic and democratic competences' aan de hand van internationale studentenmobiliteit vanuit een service-learning benadering.

Vanaf 2021-2022 wordt in het kader van dit project studentenmobiliteit georganiseerd rond Community Service-Learning tussen de Europese academische partners en hun lokale communitypartners.

Meer info: <https://site.unibo.it/unicorn-eu/en>

CaST-project Erasmus+

Het Europese project Communities and Students Together (CaST) wil studenten ondersteunen bij het opnemen van sociaal engagement in lokale projecten om een inclusievere verbinding te bekomen tussen de universiteit en de lokale buurt. Het project ontwikkelde hiervoor een community based learning en/of research pilootprogramma in elke partneruniversiteit.

Aan de hand van de verschillende pilootprogramma's wil het CaST-project de kennis over *engaged learning* versterken en vergroten. UGent is een van de partneruniversiteiten betrokken in het CaST-project.

Meer info: <https://www.cast-euproject.eu/>

CIRCLET-project Erasmus+

VUB is partner in het Erasmus+ project Curriculum Innovation through Research with Communities: Learning circles of Educators and Technology (CIRCLET). Dit project is een samenwerking van 5 Europese hogeronderwijsinstellingen die samen hun expertise bundelen voor de ondersteuning van academisch personeel om CERL (community engaged research and learning) structureel in te bedden in hogeronderwijscurricula.

Het CIRCLET-project organiseert (trans)nationale *learning circles* voor docenten en ontwikkelde een online professionaliseringsmodule 'Continuing Professional Development' (CPD). Beide leertrajecten ondersteunen docenten bij de ontwikkeling van CERL-vakken om zo te streven naar doelgericht (her)ontwerp van diverse CERL-vakken en de uitbreiding van het CERL-instrumentarium. In een latere fase van het project zullen deze tools gedeeld worden naar een breder internationaal netwerk.

Meer info: <https://circlet.eu/>

Project 'Urban diversities: challenges for social work' Erasmus+

Het Erasmus+ project 'Urban diversities: challenges for social work' is een samenwerking tussen vijf Europese hogeronderwijsinstellingen. Het project heeft als doel om de vaardigheden van studenten sociaal werk te versterken om beter te kunnen omgaan met uitdagingen gepaard gaande met grootstedelijkheid. Hiervoor wordt een 'blended learning'-cursus ontwikkeld waarin lokale service-learning ervaringen gelinkt worden aan transnationaal leren en uitwisseling.

De Odisee hogeschool is de coördinerende instelling van dit Erasmus+ project. Het project werd door hen voorgesteld tijdens het webinar 'Service-learning en diversiteit in een grootstedelijke context', georganiseerd door het Vlaamse Netwerk op 4 maart 2021.

De opname van deze presentatie is terug te vinden op de website van het Netwerk:

<https://www.servicelearningvlaanderen.be/05/transnationaal-blended-community-service-learning/>

SLIDE-project Erasmus+

Het SLIDE (Service-Learning, Inclusion and Digital Empowerment) project wil de verbinding maken tussen service-learning enerzijds en digitale empowerment anderzijds om inclusie en diversiteit in het onderwijs te promoten. Binnen het project worden onderwijsprofessionals en studenten vanuit zeven verschillende universiteiten samengebracht voor kennisdeling en ontwikkeling van best practices in de verbinding van service-learning en digitale empowerment.

Concreet richt het project zich op drie doelgroepen:

1. Ondersteuning van onderwijsprofessionals in hun kennis en gebruik van digitale technologieën.
2. Versterking van zelfvertrouwen en competenties van studenten in het gebruik van digitale technologie en de toepassing van service-learning, dit met bijzondere aandacht voor studenten in kwetsbare contexten.
3. Samenwerking met sociale partners voor het opzetten van service-learning trajecten waarin studenten hun digitale skills kunnen doorgeven aan kwetsbare groepen in de samenleving.

Het SLIDE-project werd in oktober 2021 goedgekeurd in het kader van het Erasmus+ programma en zal van start gaan in december 2021. UCSIA staat in voor de coördinatie van dit project en werkt hiervoor samen met EASLHE, de Duitse en Spaanse service-learning verenigingen en zeven Europese universiteiten (uit Nederland, Kroatië, Roemenië, Oostenrijk, Slowakije, Italië en KU Leuven als associate partner).

Conclusie: Waar staan we vandaag?

“We need to be able to solve the real problems of the real people.”

(Seth Pollack, 2019)

Tijdens de 2nd European Conference on Service-Learning in Higher Education benadrukte Seth Pollack in zijn keynotespeech over de *critical civic mission* van service-learning een belangrijke opdracht die onze universiteiten en hogescholen moeten uitdragen: we moeten onze studenten opleiden tot experts die échte problemen kunnen aanpakken van échte mensen (Pollack, 2019).

Service-learning is een methode om studenten kennis te laten maken met die échte mensen en die échte problemen. Door samen te werken en samen na te denken met partnerorganisaties krijgen studenten voeling met wat leeft in de samenleving en leren ze hoe zij als professionals een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de oplossing ervan. Bovendien leren ze dat, om complexe problemen in onze hedendaagse samenleving aan te pakken, wederkerigheid en co-creatie onontbeerlijk zijn. De praktijkvoorbeelden in dit rapport zijn daarvan een duidelijke illustratie.

Dit rapport laat zien dat de hogeronderwijsinstellingen van het Vlaams Netwerk voor Service-Learning in het Hoger Onderwijs op dit moment al heel wat inspanningen leveren om service-learning als pedagogiek te integreren in hun curricula. De voorbeelden in deze bijdrage bieden een inzicht in hoe service-learning vorm krijgt aan de verschillende instellingen en geven hopelijk een inspirerende wegwijs voor wie zelf met een

service-learning project aan de slag wil. Ze tonen ook aan dat we bij het opleiden van onze studenten de praktijk en de samenleving niet uit het oog verliezen.

Het academiejaar 2020-2021 is een uitdagende periode geweest voor docenten, studenten en sociale organisaties. De wereldwijde pandemie heeft de integratie van service-learning er zeker niet makkelijker op gemaakt. Toch heeft ook dit ons niet tegengehouden om creatief te blijven denken en om te blijven zoeken naar manieren om onderwijs en samenleving met elkaar te verbinden. Het rapport toont hiervan de vruchten.

Langs de ene kant toont dit rapport dat we de afgelopen jaren grote stappen hebben gezet. Nieuwe service-learning vakken zagen het daglicht, bestaande vakken werden verder uitgebouwd en versterkt, en steeds meer partnerinstellingen zetten in op de ondersteuning van de service-learning pedagogiek in hun opleidingen. Aan de andere kant toont het rapport ook de blijvende inspanningen die het netwerk nog moet ondernemen om service-learning praktijken in het Vlaamse hoger onderwijs verder te versterken en te verankeren op institutioneel niveau. Dat kan door het verder uitbouwen van een lerend netwerk van docenten, onderwijsondersteuners, studenten, organisaties, etc. en door onze relevantie voor studenten, docenten en organisaties te blijven tonen, zowel op Vlaams als op internationaal niveau.

Kaat Somers

Coördinator Vlaams Netwerk voor
Service-Learning in het Hoger Onderwijs

Met dank aan

Graag willen we alle partners bedanken die een bijdrage leverden voor dit rapport.

In het bijzonder bedanken we ook graag volgende collega's:

Maaïke Mottart (AHS)

Geert Marrin (AP)

Nicolas Standaert (KU Leuven)

Sara Vantournhout (KU Leuven)

Ann Martin (Odisee)

Rebecca Ressler (Thomas More)

Ellen Decraene (UAntwerpen)

Eva Van Moer (UAntwerpen)

Leene Leyssen (UCLL)

Stijn Latré (UCSIA)

Kaat Somers (UCSIA)

Leen Van Gijssels (UGent)

Bie Nielandt (UHasselt)

Ele Holvoet (VIVES)

Linde Moriau (VUB)

Referenties

- KU Leuven. (2020). *Service-learning*. Geraadpleegd via <https://www.kuleuven.be/onderwijs/sl>
- Mottart, M. (2015). Service-learning: vorming van de student als volledig persoon door de integratie van dienen, reflecteren en leren. *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, 5, 386-395.
- Mottart, M. (2017). Institutionele inbedding van service-learning: enkele handvaten voor een duurzame verankering. *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, 3, 182-194.
- Pollack, S. (20 september 2019). *Service-Learning Turns 50: Higher education's contested journey toward embracing its critical civic mission*. [Presentatie]. Geraadpleegd via <https://www.servicelearningvlaanderen.be/wp-content/uploads/2019/10/Service-Learning-Turns-50-Higher-Education%E2%80%99s-contested-journey-toward-embracing-its-critical-civic-mission-S.-Pollack-s.pdf>
- Salam, M., Awang Iskandar, D.N., Ibrahim, D.H.A., Farooq, M.S. (2019). Service-learning in higher education: a systematic literature review. *Asia Pacific Education Review*, 20, 573-593. <https://doi.org/10.1007/s12564-019-09580-6>
- UGent. (2021). *Community Service-Learning (CSL)*. Geraadpleegd via <https://www.ugent.be/nl/univgent/waarvoor-staat-ugent/onderwijsbeleid/doelstellingen/talentontwikkeling/community-service-learning>

Universiteit Utrecht. (z.d.). *Community Engaged Learning*.

Geraadpleegd via

<https://www.uu.nl/onderwijs/community-engaged-learning>

Vlaams Netwerk voor Service-Learning in Hoger Onderwijs.

(z.d.). Geraadpleegd via

www.servicelearningvlaanderen.be

